

Ñawinchanapaq munay qillqasqakuna 2015

quechua chanka

Ancha kuyasqay warma:

Qampaqmi kay “Ñawinchanapaq munay qillqasqakuna 2015” sutiyuq maytu, aswanqa qampaq tukuy sunquykuwan rurasqam kachkan.

Kay maytupiqa munay qillqasqakunatam tarinki. Ñawinchankitaqmi uywakunapa, sachakunapa tukuy imaymana kawsasqankumantapas. Chaynallataq qampupa tukuy imaymana paramunanpaq llikan awasqanmantapas willakuchkantaq. Kachkantaqmi, willakuykunapas imaynam huk “millay unchuchukupa” yukachikusqanmanta, chaynallataq “Huk maqtapa allqamariman tikrakusqanmantapas” willakuchkantaq. Hinallataq qichua runakuna rayu tuqyaptin, lluqlla chayamuptin, ritipas ritimuptin, chirapata qawspankupas imatachus ruranku, chaykunamantapas willakuchkantaqmi. Aswanqa tarinkitaqmi munay qillqasqakunatapas.

Chaynallataqmi sapakama qillqasqatam ruranayuqkunata kutichinaykipaq tarinki. Chay kutichiyinkunataqa wasiykipi, yachay wasiykipipas llamkawaqtaqmi.

Ichapas kay “Ñawinchanapaq munay qillqasqakuna 2015” munaynikipaq hina kanman.

Aswanqa qampañam kunanqa.

¿Pisqkunapa tukuy
niraq atakayuq
kasqankuta
yacharqankichu?

Puruyuq uywakunapa atakan

Llapan uywakunam chakinkuwan imakunatapas ruranku: purinku, qachinku, waytanku, hapinku. Puruyuq uywakunaqa imapas rurasqankumanhinam hukniray atakayuq kanku. Kay qillqasqapi kimsa pisqupa atakanmanta astawan yachasunchik:

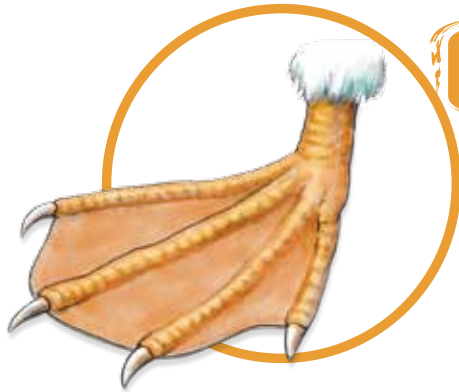
Kullukunaman siqaaq pisqkunapa atakan

Kanmi sachakunaman kulluntakama siqaaq pisqkuna. Kay pisqkunaqa tawa rawkanayuqmi kanku: iskay rawkanam atakanpa ñawpanpi, iskay rawkanañataqmi atakanpa qipanpi. Ichaqa rawkananpi sillunkunam sumaq sunikuna. Chay sillukunawan hapipakuspam sachakunaman qaqakunamanpas siqan. Astawan yachananchikpaq akakllupa atakanta qawarisunchik:

Yakupi waytaq pisqkunapa atakan

Kantaqmi yakupi waytaq pisqkunapas. Kay pisqkunaqa atakanpi tawa rawkanayuqmi kanku, llapan rawkanankunataqmi ñawpaqman qawan. Ichaqa tawantin rawkanam qalaswan huñusqa, chaywanmi aswan allinta yakupi waytanku. Astawan yachananchikpaq wachwapa atakanta qawarisunchik:

Uywakuna hapiq pisqkunapa atakan

Aycha mikuq pisqkunapas kallantaqmi. Kay uywakunapapas atakanpim tawa rawkananñataqmi kan: kimsa rawkananmi atakanpa ñawpanpi, huk rawkanañataqmi atakanpa qipanpi. Kay rawkanankunapim suny winku sillunkuna kan. Kay rawkanankunataqmi uywakuna hapirqunanpaq yanapan. Uywakunataqa rawkananwanmi sumaqta chiparqun, chaymantataq mikunanpaq urquman apan. Astawan yachananchikpaq ankapa atakanta qawarisunchik:

Ruraykuna

1. Kay tapukuykunata kutichiy. Qillqasqamanhina, kulluman siqaq pisqupa atakanqa, aycha mikuq pisqupa atakanwanmi hukniraq kanku. ¿Imakunapitaq hukniraq kanku?

Tapukuykuna	Kulluman siqaq pisqu	Aycha mikuq pisqu
¿Imaynataq rawkanan kasqa?		
¿Imatataq rawkananwan ruran?		

2. Kaypim hukniraq atakayuq pisqukuna kachkan. Imatachus chakinkuwan ruranku, chaymanhina sapakama rimayta siqinwan tupanachiy.

Atakanmi mayupi waytanapaq kusa.

Atakanmi uywakuna qapinanpaq kusa.

Atakanmi sachakunaman siqanapaq kusa.

3. ¿Imamantataq kay qillqasqari aswanta rimapayawanchik? Huknillanta akllaspa chimpuy:

Pisqukuna waytaspa mikunan hapisqanmanta.

Pisqukunapa rapran imapaqpas allin kasqanmanta

Pisqukuna hukniraq atakanwan imapas rurasqankumanta.

Kay qillqasqata ñawinchay. Chaypim imaynas huk yuyaysapa unchuchuku wañuyta tarisqa, chaymanta yachanki.

Millay unchuchuku

Ancha rupay pacham qallarichkanña. Mayupi putka yakupas chuyachaña chayamuchkan. Chay mayu patanpitaqsi yarqasqa unchuchuku mikunanta maskasqa. Chaysi, challwakuna qayanarayku chupanta yakuman waqtakachaspa tiyasqa. Ichaqa manas ima challwatapas hapiyta atisqachu. Hinaspas ripusqa.

Manaraq ancha karuta richkaspas, huk quchata tarirqusqa. Chay quchaqa anchata rupamuptinsi chakichkasqaña. Qucha ukupiqa iskay kimsa challwachakunas kachkasqa. Hinaspas, unchuchukuqa challwakunata rikurquspas imaynatapas hapirqunanpaq hamutasqa. Hinaspas, mayupa waqtanpi kayhinata rimapakuyta qallaykusqa:

- ¡Yawww! Kaychallanta chuyay chuyaycharaq munay mayu richkasqa.

Chay rimasqantas huk paya challwa uyarirqusqa. Hinaspas, umachanta yaku hawaman hurquspa kayhinata tapusqa:

- Mamay, unchuchuku, ¿imatawantaq chaypi rikuchkanki?

- Patukunallatam tarukatawan purikuqta rikuchkani.

- ¡Ima munaymi chayqa! Ñuqapas chay mayumanqa riyta munaymanmi - nispas paya challwaqa rimarisqa.

Chayta uyarispas unchuchukuqa, munaptiykiqa masichaykikunatawanpas chay mayuman aparquykichikmanmi, nispa nisqa. Paya challwañaataqsi imaynatataq mayuman apawankikuman, nispa tapusqa Simiypi sumaqlata apaspam mayuman kachaykuykichikman. Sichus mayupi

qipayta mana munankichikchu chayqa, quchaykichikmanmi kutichimuykichikman, nispas rimayninta huntasqa.

Paya challwaqa ancha kuisqas masichankunaman unchuchukupa nisqanta willasqa. Uyarispataqsi machuyasqa challwa kayhinata nisqa.

- Yawkuna, amam llulla unchuchukutaqa awmi ninkichikchu. Yanqam yuqarqusunkichikman - nispa.

Chayta uyarispataqsi challwakunaqa iskayasqakuraq. Chaysi, huk upaniraq challwata chiqapchus unchuchukupa nisqan yachamunanpaq kamachisqaku. Unchuchukuqa challwata mayuman chayaraqachispas yakupi waytanapaq kachaykun. Chaymantaqa, kayhinatas rimapayasqa:

- Kay mayuqa kusallañam qamkunapaq kachkan, ¿aw? Yachasqaykichik quchapiqa pisichallan mikunaykichik kachkan. Yakutapas inti rupayninwan chakirqachinqaña, chaymi llapaykichik wañuyta tarinkichik. Aswanmi, kay mayupiqqa achka mikunaykichik kanqa, hinallataq qali qali kawsakunkichikpas.

Chaynata rimapayaspas unchuchukuqa upa challwata quchaman kutichisqa. Hinaspas, wakin challwakunawan rimasqanta suyasqa. Upa challwaqa sumaq mayu rikumusqantas masichankunaman willasqa. Chayta uyarispañataqsi wakin challwakunaqa mayuman ripusunchik nispa nisqaku. Chaysi unchuchukuqa chulla chullamanta challwakunata hurquyta qallaykusqa. Ichaqa, mayunam challwakuna apanantaqa, llapantas mikurqusqa, machuyasqa challwallaña qipanankama.

Challwakunapa tukusqanta qawaspas, machuyasqa challwaqa unchuchuku yuqarqunanpaq kayhinata nisqa: "Masichay, ñuqaqa ancha hatunmi kani. Simiykipi apawaytaqa manam atiwan kimanchu. Aswan wasaykipi qipirquway". Unchuchukuqa allinmi nispas challwa qispinanpaq wasanta qawachisqa. Machuyasqa challwaqa unchuchukupa chupanmanta hapirquspas llapan kallpanwan qucha ukuman aysaykun. Unchuchukutaqsi, ancha saksasqa kaspas, quchamanta llusqimuyta mana atisqachu, hinaspas yakuwan qiqipaspa wañurqusqa.

Chaytas chiwakukuna sacha hawanmanta qawasqaku, hinaspas kayhinata rimanakusqaku: "Rakrapu kayqa manam allinchi. Mayninpiqa wañuytapas tarisunchikmanmi."

Ruraykuna

1.

Kay tapukuykunata kutichiy.

Unchuchukuqa kayhinatas nisqa.

¡Yawww! Kaychallanta
chuyay chuyaycharaq
munay mayu richkasqa.

a

¿Imaraykutaq unchuchuku chayhinata rimarisqa?

ch

¿Imatataq unchuchuku llapan challwakuna hurqusqanwan rurasqa?

2.

Willakuyta ñawinchaspas, Marianaqa rimarisqa.

Imaysunqu unchuchukuchalla
quchapi wañurqullasqa. Chay
machuyasqa challwa ama
chupachanmanta aysaykunmanchu
karqa.

¿Marianapa rimarisqan allinchi? ¿Imanispataq payta kutichiwaq?

3.

Kay willakuy, ¿imatataq yachachiwanchik?

Wakin urukunaqa, chakra tarpunapaq imaynachus kay wata kanqa, chaytam willakunku. huk uchuy uruchapa willakusqanta kay qillqaspi yachasunchik.

Qampupa imaymana llikan awasqanmanta

Wakin llaqtapi runakunapaqqa qampupa llikanqa tukuy imaymanatas willakun. Sichus qampupa llikan hatun pipu kanqa chayqa, kay watapim anchata paramunqa, nispam ninku. Qampupa llikanpichus qupachakuna rumichakunapas kaptinqa, kunan wataqa achkatam chikchinqa, nispam ninllankutaq. Ichaqa, chaka chakallatachus uchuy llikachata qampu awarqun chayqa, kunan wataqa pisillatam paranqa, nispataqmi ninku.

Chakra llamkay qallarinkupapaqqa, qampupa llikantaraqsi ñawpaqta qawanku. Pipu awasqatachus llikata tarinku chayqa, qatakunapis aswantaqa yapukunku, anchata paramuptin urayman utqaylla llullilla ripurqunanpaq. Pampakunapiqa pisillatas yapukunku, anchata paramuptin kawsaykuna tuyturunanmanta. Chaka chakalla awasqatachus llikata tarinku chayñataqsi, pampakunapi aswanta yapukunku. Pisillata parananta musyaspankum, manam ancha llullilla kanqachu, nispam ninkutaq.

Ruraykuna

1. Kay tapukuykunata kutichiy.

a ¿Llikapi qupachakunata, rumichakunata rikuspanku, ¿imaninkutaq wakin runakuna?

ch ¿Imaynanpitaq runakuna pampa chakrakunapi yapukunku?

2. Llaqtaykipi yachaqkunata tapukuspa, para musyachikuq uywakunata akllay. Imayna willakusqanta rapipi qillqay. Chaytañataq, masichaykikuna uyarinanpaq yachay wasiykipi ñawinchay.

Imaynatas huk warmi chinkasqa,
chaymantam munay willakuycha kachkan.
Chayta ñawinchay.

Warmipa chinkasqanmanta

Unay punchawñas, huk warmiqa Aqallqay urqupa waqtanpi uywankunata michisqa. Huk punchawsi, yarqarquptin qipinpi quqawnin maskayta qallaykusqa, ichaqa manas tarisqachu. Wasinpi quqawnintaqa qunqarqamusqa. ¿Kunanri imatataq rurasaq? Yarqaymantachá kasaq, nispas rimapakusqa.

Tumpa unaymantas machaypa punkunpi waraqu wiñasqanta yuyarirqun. Hinaspas, chay ruru maskaq risqa. Waraqu ruruta tarirquspa pallachkaptinsi, qunqaylla machay ukumantaqa yana puyu llusqiyta qallaykamun. Chay puyupa chawpinmantataqsi yuraq kawallupi sillasqa huk qari llusqimusqa. Warmiqa anchata mancharikuspas ayqikuyta munasqa. Ichaqa, ama manchakuwaychu ñuqapa sutiymi Santiago, nispas chay runaqa rimapayasqa. Qamri, ¿imatataq kaypi rurachkanki? Nispataqsi warmita tapun. Warmiñataqsi, anchata yarqawaptinmi waraqupa rurunta mikunaypaq pallachkani, nisqa. Runaqa kayhinatañataq nisqa:

- Hamuy, achka mikuypa kasqanta ñuqa pusasqayki - nispa.

Chayta uyarispas warmiqa layqasqahina qarita qatirikusqa. Machay ukupi kachkaptinkuñas yapamanta puyuqa rikuriyta qallaykamun. Chay puyu ukupis iskayninku hukllata chinkarqusqaku.

Chay warmipa qusansi tayta Raymundo kasqa. Paysi chay punchaw warmintaqa wasinpi mana tarisqachu. Warmiytaqa ima llakichu qatinpas, nispas maskasqa, ichaqa manas tarisqachu. Chay punchawmantas warmintaqa maymi michisqankunapi maskaspa purisqa.

Huk punchawsi Raymunduqa ancha pisipasqa machay punkupa waqtanpi tiyachkasqa. Hinaptinsi, qunqaylla machay ukumanta llusqimuqta warmintaqa rikurqusqa. Warmiqa yaqa pawarisparaqsi huk qariwan llusqimuchkasqa. Raymunduqa mancharikunraqsi, hinaspas, imayna runamanta warmin qichunanpaq qamutan. Chaysi qunqayllamanta runataqa rumiwan umanpi warakarqun. Runaqa wañurirunraqsi. Chaykamas Raymunduqa warminman kallpaykuspa yana millmawan awasqa llikllawan wankurqun. Chay llikllataqa, layqakuna kutichiq lliklla kaptinsi apasqa. Hinaspas warmintaqa kallpaylla wasinman apasqa.

Wasinman chayarachispas Raymunduqa warminta kayhinata tapusqa. Maypim karqanki kay punchawkuna, nispa. Huk qarim machay ukupi sumaq wasiman aparquwarqan, nispas warmiqa kutichin.

Chayta uyarispas Raymunduqa huk yachaq runata warmin hampichinanpaq wasinman pusasqa. Yachaqqa hampitas warmimanqa upiyananpaq qusqa. Ichaqa, manas upiyayta munasqachu. Raymunduqa warmin hukniraq kasqantas musyasqa. Chayta qawaspas warmiqa urqu wichayman kallpaylla ayqikusqa. Raymunduqa qipantas qatin. Aypaykunanña kachkaptinsi, warmiqa qimchiyqusqa, chayllamansi maqtachata paraqa rayuntin chayayta qallaykamun. Chayllapis huknin rayu Raymundutaqa hapirqun. Runaqa manaraq wañuchkaspas machaypi yachaq runaman tikrakusqanta warminta rikurqusqa.

Chayhinas, kunankamapas runakunaqa kayhinata rimanku: Tayta Raymundullam machaypi kawsaq runawanqa maqanakuyta atirqan, nispa. Warmintapas, mayninpis machay ukumanta tuta tutaraq llusqsimuqta wakinqa rikunku.

Ruraykuna

3.

¿Mukimanta qam ima willakuyllatapas yachanki? Mana yachaspaqa willanasuykipaq pitapas tapurikuy. Chaytataq qillqay. Ichaqa manaraq qillqachkaspa, kay tapukuykunataraq kutirqachiy.

¿Maypitaq kay willakuy apakunqa?

¿Pikunataq kay willakuypi kanqa?

• -----
• -----
• -----
• -----

¿Imakunataq rurakunqa kay willakuypi chayta qillqay?

• -----
• -----
• -----
• -----
• -----

¿Imaynatataq willakuyniyki tukunqa?

Willakuy qillqasqaykiman, ¿ima sutitataq churawaq?

Kunanqa, kaypi willakuyniykita qillqay. Qillqanaykipaqa tawa kuchupi tapukuykuna kutichisqaykiwan yanapachikuy.

Warmakuna, ¿misikunapa achka kawsayniyuq kasqanta yacharqankichikchu?

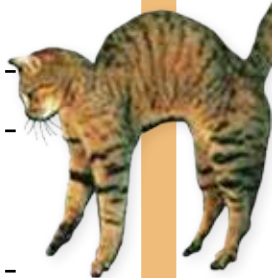

Chakinpalla wichi q uywa

Misiqa chakinpallapuni pampamanqa chayan. ¿Imaraykutaq chakinpalla chayan? Misipa wasa tullunsi ankuhina ñapukuykuqla. Hinallataqsi, rikra tullunpas mana kanchu. ¿Imataq rikra tulluri? Wakin uywakunapiqa qasqunmanta rikrankamam chakasqa tullu kan. Chaytam rikra tullu ninchik. Chaymi misiqa, wasa tullun ñapukuykuqla kaptin, rikra tullunpas mana kaptin sampachallata tikrakun. Chaytaqmi wasanpaña wichi kamuchkaspapas, sayanpallapuni pampamanqa chayan.

Chaynallataqsi, misipa chaki pampachanpas llanpuchalla. Chaysi, chakinpa chayasapas sampachallata pampaman chayan.

Misiqa mayña hanaymanta wichimusapas, sayampapunillam payqa chayan sasatam kirichakunman. Chaytaqmi ninchik misikunaqa achaka kawsaniyuqmi nispa.

Ruraykuna

1. Kay tapukuykunata kutichiy.

a ¿Imaraykutaq misikuna wichi kuspa chakinpapunilla pampaman chayan?

ch ¿Misiqa achka kawsayniyuqmi, nispa ninku. ¿Imaraykutaq chayhinata ninku?

2. Tayta mamaykita, llaqtaykipi yachaqkunatapas tapukuy, icha yachanku huk willakuyta misimanta. Chaytañataq qillqanaykipi qillqamuy, hinaspa masichaykikunaman yachay wasiki willay.

Anti suyupiqá,
chakra tarpuy pacha
qallarinanpaqsi Wata
qallariy raymitaraq
ruranku.

Uray qillqasqapim
kay raymimanta huk
willakuyta tarinki.

Llaqtapa rimaynin

22 raymi killa 2014 wata

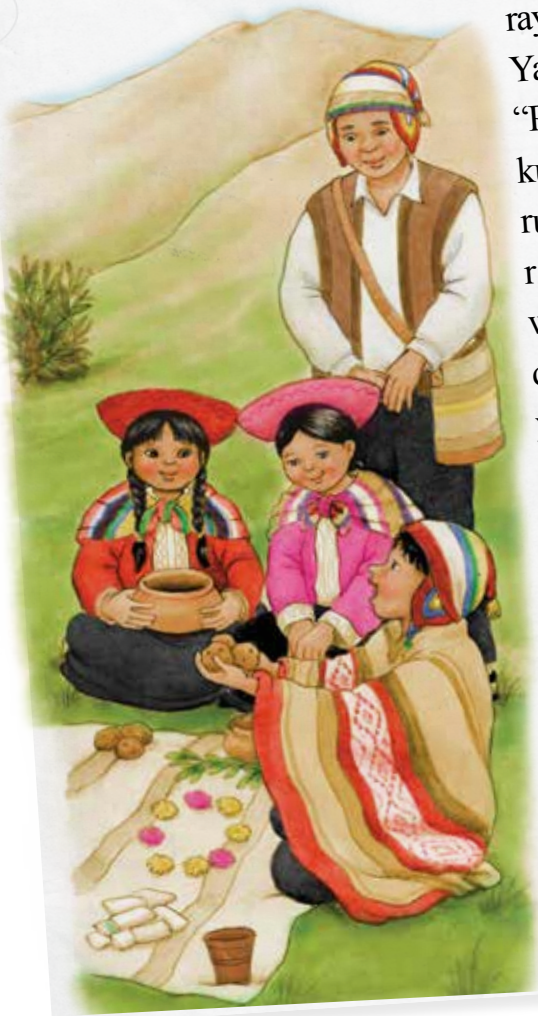
“Wata Qallariy raymi” sumaqta apakusqa

Anti suyupiqá - chakra yapukuy musuq wata qallarinanpaqsi “Wata Qallariy 2014” sutiuyúq raymita rurasqaku. Maras llaqtapis Chiquq sutiuyúq urqu kan. Chay urpupis raymitaqa rurasqaku. Kay raymitaqa yuyayniyuq runakunallas huk yachaq taytapuwan watan watanpas ruraq kasqaku. Kunan watañataqsi ichaqa, warmakunaña rurasqaku.

Qallariyninpiqa Maras llaqta runakunaqa warmakunalla raymi ruranankutaqa manas munasqakuchu. Ichaqa llaqtapi Yachaq runañas ari nichisqa kayhinata rimapayaspa: “Pachamamanchikmi musquyniypi rikuriwan, hinaspan kunan wataqa “Wata Qallariy” raymita warmakunañataq rurachunku, nispa mañakuwan. Chay mañakusqantam rurananchik. Yachasqanchikhina, warmakuna, wayna sipaskunapas, Pachamamanchik waqaychayta qunqachkankuñam. Ichayá kay raymikunawan allinta yupaychankumanpas”, nispa.

Yachaqpa rimasqanta uyarispankus, llaqta runakunaqa quñunakuspanku Antonio Lucana sutiuyúq warmata akllasqaku.

Ichaqa chay raymi tukurquptintaqsi Antonio warmaqá ancha kuisisqa kayhinata rimarisqa: “Ñuqanchikpas pacha mamanchik waqaychaytam yachananchik. Kay pachaqa manam ñuqanchikpachu, aswanqa ñuqanchikmi paymanta paqariq kanchik. Pachamamaqa llapa imatam quwananchik ayñillapi, chaymi anchata waqaychaspa uywananchik”.

Ruraykuna

1. kay tapukuykunata kutichiy.
¿Imaraykutaq warmakunari Wata Qallariy raymita rurasqaku?

2. ¿Imamantataq kay qillqasqari aswanta riman? Huknin kutichiyllata chimpuy.

<p>Yachaqman pachamama musquyninpi rikurisqamanta.</p>	<p>Maras runakuna chakra yapukuy qallarisqankumanta.</p>	<p>Warmakuna Wata Qallariy raymi rurasqankumanta.</p>
--	--	---

3. Qillqasqapim Antonio Lucana kayhinata rimasqa.

“Ñuqanchikpas pacha mamanchik waqaychaytam yachananchik. Kay pachaqa manam ñuqanchikpachu, aswanqa ñuqanchinmi paymanta paqariq kanchik...”

¿Antoniupa chayhina rimasqan qampaq allinchi icha manachu? ¿imanasqa?

4. Llaqtaykipi runakunata tapukuy, ¿imaynatataq ruraqku wata qallariy raymita ñawpa watakunata? Kunan watakunapas imaynatas rurachkanku, chaykunata maytuykipi qillqay, hinaspa masichaykikunawan ñawinchaychik.

¿Puya sachapa 100 wata kawsasqanta yacharqanki? Kay sachamanta astawan yachanapaq ñawinchay.

Ancha unay wata kawsaq sachapa

Puya nisqanchik sachapa ancha chirinan suyukunallapim wiñan. Ancash, Puno chaymanta Ayacuchupipas, wiñantaqmi. Wiñanqa ranrakunapi llumpay chirinan urqkunapi. Manataqmi kay Perú suyullapichu wiñan, Bolivia suyupipas wiñantaqmi.

Puyaqa ancha unay watam kawsan, ichaqa 100 watanman chayaspañas waytayta qallarín. Aswanqa kay sachallam intirun suyupi ancha unay watamanta waytan. Kay sachapa waytan chunka waranqa yuraq waytachakunatam. Chaymi intipa kanchayninwanqa yuraqllaña rikukun. Waytanqa watantinmi. Ichaqa waytayta tukuruspañataqmi chakiyta qallaykun kañasqa hina, hinaspam kikillan wañurqun.

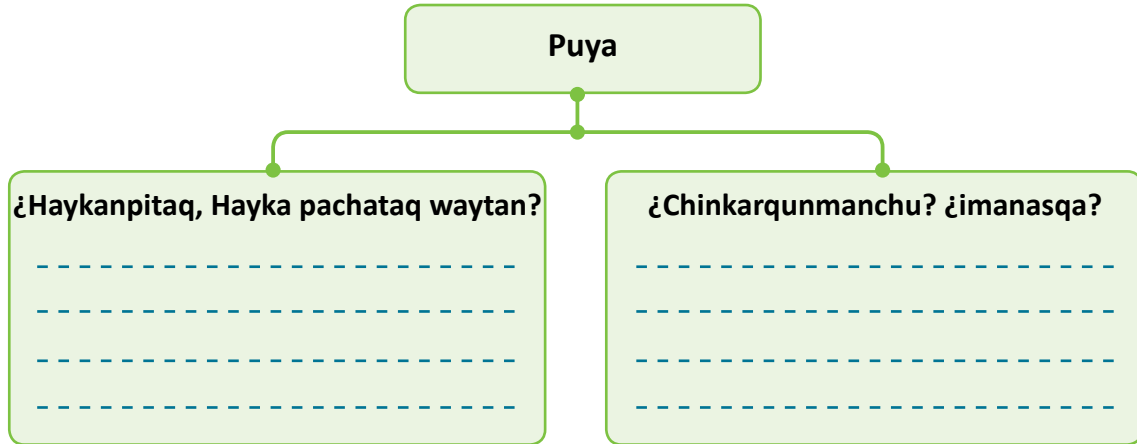
Puyaqa chinkaypaqñam kachkan. ¿Imarayku? Kay sachapa kasqanpi tiyaq runakunam yantakunku, rapinkunatapas kuchuspa uywankunaman qaranku. Mayninpiqa wasichakunankupaqpas kuchunku. Uywa michiqkunapas, kichkanpi uwihankupa millman mana arwikunanpaq, rapinta kañaykunku, chaykunarayku.

Ruraykuna

1. Kay tawa kuchukunata tapukuymanhina huntachimuy.

2. Kay uchuy qillqasqapi “victoria regia” nisqa waytamanta ñawinchay.

Victoria regia nisqanchik yuraqa yakullapim wiñan. Ancha quñinan yunkakunapim kay yuraqa kawsan. Victoria Regiapa rapichankunaqa ruyruchakunam. Kay rapinkunam qucha ukupi sumaqllataña wampun. Victoria Regiaqa chullallatam yuraqta waytan, ichaqa tutallatam chay waytaqa yaku ukumanta lluqsimun, hinaspan killapa kanchayninwan munayta rikukun, inti lluqsimuptintaqmi ichaqa, yaku ukuman kutiykun.

Kay tapukuykunata kutichiy.

a ¿Imapitaq Puya Victoria Regia nisqanchikwan rikchaymanantin kanku?

ch ¿Imapitaq Puya Victoria Regiawan hukniray kanku? Uray tawa kuchupi qillqay.

Hukniraq kanku:	
Puya nisqanchik.	Victoria regia nisqanchik.
-----	-----
-----	-----
-----	-----

Atuqpa wachwawan yukachikusqanmanta

Huk punchawsi, huk china atuq hansapakuspa qucha patanpi purikuchkasqa.

¡Aw...! mikuna maskasqaypim, ña pisiparquniña.

Chayllapis, qucha ukupi wachwataqa uñankunantinta rikurusqa.

Añallawya, ¿imaynatataq mikuruyman kay wachwachakunata' nispa:

Yuyaysapa atuqqa, qucha pataman asuykupas kayhinata nisqa:

¡Añachallawya! Uñachaykikunapa chakichankuna pukachallaña kasqa. ¡Matataq ruraraqanki chayna kanankupaq?

Aw, manam sasachu. Pukacha kananpaqqa nina sansapa ñawpanpim tusuchini.

Atuqqa yarqayninta qunqasparaqsi astawan yachayta munasqa:

¿Chiqapta?... Añakallaw. ¿Ñuqapas uñachaykuna puka chakicha kanankupaq chayta ruraymanchu?

¡Arii! Sansapa waqtanpi tusuchispaykim, ipukayay chakicha! Nispa takinki.

Atuqqa utqayllas wasinta rispa yantata kañaykusqa.

¡Waqway ...! wak wachwapa uñankunamantaqa, uñachaykunam aswan sumaqchakuna kangaku.

Yanta pukallataña sansayaruptinsi

¡Hamuychik, wawakuna! Chakichaykichik pukacha kananpaq, kay sansapa waqtanpi tusuychik.

Arí, mamáy. Sumaqchapunim kasaqku.

Ichaqa, tusuyta qallarispankus...

¡Akakawww...! ¡Rupachkanmi, mamáy!

P'utx...

P'utx...

¡Puka chakicha! ¡Sansahina, puka chakicha! Nispas atuqqa takisqa.

Atuqqa uñankuna rupachikusqanta rikupas...

¡Sayachik wawaykuna! Ama sansaman anchuykuychikchu.

Akakawww... makichayta ruparquwan.

Chaysi atuqqa, piñasqallaña, qucha patata wachwa maskaq risqa.

Kunanmi yachanga chay supay wachwa. Hapispaqa mikurqusaqmi.

Ruraykuna

1. Kay tapukuykunata kutichiy.

a ¿Wachwaqa, pukacha kananpaqmi nina sansapa ñawpanpi wawaykunataqa tusuchini, nispa nisqa. ¿Imaraykutaq chaytari nisqa?

ch ¿Imapaqtaq maman atuqri masinkunata qayakusqa?

2. Uraypi qillqasqa simikunapa ñawpanpi, wachwatapas utaq atuqtapas qillqay. Imaynam kay uywakuna willakuy ñawinchasqaykipi chaymanhinam qillqankiqa.

Yuyay sapa : -----

Piña sunqu : -----

Mana manchakuq : -----

Ancha llulla : -----

Kuyakuq sunqu : -----

Ancha hilla : -----

Ancha luqla : -----

3. “Yuyaysapa wachwamanta” sutiyuq willakuyta ñawinchaspa kay warmakuna kayhinata rimasqaku:

Atuqchakunapa chakichanta rupachinanpaq wachwapa nisqanqa, manam ñuqapaqa allinchi.

Ñuqapaqaqqa allinmi chay wachwapa nisqanqa. Chiqappiqa, chay atuqqa wachwatam uñachantikunata mikuyta munasqa.

¿Mayqan warmapa rimasqantaq qampaq allin kanman? ¿Imarayku?

4. Huk rapipiñataq simiykikunallawan kay willakuyta qillqay. Qillqanaykipaqqa, kay willakuy ñawinchasqaykiwan yanapachikuy. Aswan sumaq willakuyniyki qispinanpaq, imatas kay willakuymanta yachanku, chaykunata machuchakunata tapurikamuy.

Maychikanpiqa, wakin uywakunaqa chakra llamkayninchikpim yanapawanchik. Allin watachus kanqa, icha manachus, chaykunatam willawanchik.

Huk uywapa yanapakusqanmanta

Allqamari nisqanchik pisquqa, ancha chirinan urqkunapim tiyan. Kay allqamaritaqa apukunapa churinmi, nispam ninku.

May unay watakunamantaraqmi apukunaqa, allin watachus manachus kay wata kanqa, chaykuna willawananchikpaq allqamarikunataqa llaqtaman kachamun. Chayta yachaspam chakra llamkaq runakunaqa allqamaripa chayamunanta suyanku. Chayamusqanmanhinam wayqupipas, qatapipas, pampapipas; hatunpipas, uchuylla chakrapipas yapukunankupaq.

Wakin watakunapiqa Apuqa kayhinata nispas kamachimun: “kunan wataqa allintam paranqa, chaymi chakrakunapas allinta rurunqa. Chaykunata riqsichimuychik”, nispa. Chaysi achka allqamarikuna chakrapa hawanman chayamuspa tawa pichqa punchaw pawakachanku. Chayta rikuspataqsi runakunaqa kuisqa chakranku yapuyta qallarinku.

Wakin watapitaqmi ichaqa, iskay kimsa allqamarichalla chayamun. Hinaspam chakrakunapa hawanpi muyukachanku. Chayta rikuspam runakuna kay watapiqa manam ancha para kanqachu, nispa ninku. Chayraykus runakunaqa yakuyuq chakrakunallapi yapukunku parqkunankurayku. Yakupa mana kananpiqa pisichallata yapunku.

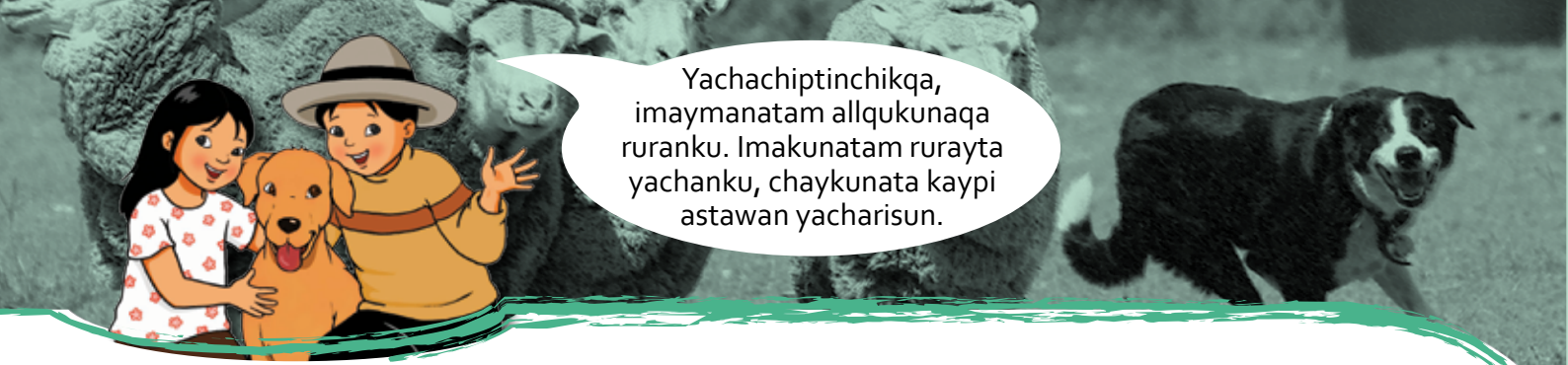

Ruraykuna _____

1. Kay tapukuykunata kutichiy.

a ¿Imapaqtaq wakin llaqtakunapi chakra llamkaq runakuna allqamarikunapa chayamunanta suyanku?

ch Qillqasqamanhina achka allqamarikuna llaqtaman chayamuptin, ¿Ima ruraytataq runakuna qallarinku?

Yachachiptinchikqa, imaymanatam allqukunaqa ruranku. Imakunatam rurayta yachanku, chaykunata kaypi astawan yacharisun.

Yuyaysapa allqukuna

Yunka suyukunapi

Wakin yunka llaqtakunapiqa allqukunataqa uchuychanmantam uywakuna hapiyta yachachinku. Mayninpiqa, mukura nisqanku sachapa wiqintas qunku. Chay wiqiwansi aswan allinta allquqa muskin. Allinta muskispataq uywataqa hapirqunpuni.

Qichwa suyukunapi.

Qichwa suyukunapiqa, allqukunaqa uywakunatam michinku. Maman allqukunam wawan allquchakunata imayna uywakuna michiyta yachachinku. Ñawpaqtaqa sasachakunkuraqsi. Wiñaqruspam ichaqa qaqchu allwakuyllanwanraq uywakunataqa huñullata michin.

Hatun llaqtakunapi

Hatun llaqtakunapiqa, allqukunaqa wasitam qawanku, wawakunawanpas pukllankum. Wakin allqutaqa ñawsa runakuna pusakachananpaqpas yachachinku. Hinallataq runa chinkaptin maskaysinanpaqpas, utaq maymantachus runa mana llusqiyta atimuptin Policiata urquysimunapq yachachinku.

Huk suyukunapipas.

Europa suyupim Alpes sutiyuq riti urqukuna kachkan. Chaypim tiyanku San Bernardo sutiyuq hatun allqukuna. Kallpasapa allqukunam kanku. Chay allqukunatam ritipi chinka q runakunata maskaspa pusamunankupa q yachachinku.

Adaptación: <http://www.tribunaavila.com/blogs/buen-ciudadano-canino/posts/diferentes-utilidades-de-los-perros>

Ruraykuna

1. Kay qillqasqamanhina, allqukuna wakin suyukunapi, ¿imakunataq ruranku? Sapakamata tupaqninwan tupachiy.

Chakrakunapi uywata michinku.	
Ritipi chinkaq runakunata maskaspa pusamunku.	Perú suyupa Yunka Ilaqtanpi.
Asnayninta muskiswa hapinankama qatiykachan.	Los Alpes sutiyuq urqupi.
	Qichwa suyukunapi.

2. Tawa kuchupi huntachiy.

Wakin yunka Ilaqtakunapiqa mukura sutiyuq sachapa wiqichantam allqumanqa upyachinku.

¿Imapaq?

→

.....

.....

.....

.....

3. ¿Imamantataq kay qillqasqa aswanta rimachkan?

- a Imaynatachus allqukuna uywakunata hapisqanmanta.
- ch Tukuy suyukunapi imaymana niraq allqukunamanta.
- h Imakunata allqukuna tukuy suyupi rurasqankumanta.

4. Wasikiipi yanapanasuykipaq, ¿imakunataq allquykita yachachinki? Imakunata ruraytachus yachan, chaykunata qillqay. Chaykunataq masichaykikunawan ñawinchaychik.

.....

.....

.....

Ritiqa
chakrakunapaq
aswan allinsi.

Tayta Julianqa
ritiqa allinmi ninmi. Paypa
rimasqanta, tayta Willkapa
rimasqantawan. Ñawinchasunchik.
Imanichkankuchá.

Ritimanta willawasqanchikta yachasunchik

Wayra chirirqachiptin yuraq millma kaqla hanaq pachamanta wichiymuqtam riti ninchik. Chay riti allinchus manachus runakunapaq kanman, chaymantam iskay runakuna rimachkanku. Imatachus rimachkanku, chayta kay qillqasqapi ñawinchasunchik.

Donato (Uywakuna michiq)

Ñuqayku, uywayuq runapaqqa ritiqa manam allinchi, sasachakuymanmi tukuy imaymanapi apawanku.

Sapa watan anchata ritimuptinmi uywachayku wañun. Qayna watallan, yaqa pichqa punchaw ritimuptin, paquchayku, llamachaykupas achkapuni chiripi wañurqun.

Mana chayllaraqchu: achka wawakuna, machu payakunapas chiri unquywan chulliwán hapichikunku. Hampipas, pachapas allin wankukunankupaq mana kaptinmi wakinqa wañuyta tarinku.

Chaykunaraykum llaqtaypi runakunapas manaña uywakunataqa uywayta munankuchu. Aswanmi wakinkuqa huk llamkaykunataña maskakuchkanku, chaynallataqmi hatun llaqtakunamanpas llamkapakuq ripukuchkanku.

Julián (Chakra yapukuq)

Ñuqayku, chakra llamkaq runapaqqa, ritiqa chayamusqanqa kaykunaraykun aswan allin:

Unay watakunamantaraqmi taytanchikkuna kaykunata yachachiwarqanchik: ritiqa parahinam yanapawanchik. Tarpuyta manaraq qallarichkaptinchik riti chayaramunqa chayqa allinmi. Allpam achka punchaw uqulla kanqa. Chaymi allpaqa yapukunapaq qallpalla kanqa.

Aswanqa llapaykum suyaniku rititaqa. Chayarqamuptinqa kamaslla yapukunaykupaq.

Chaynallataq, ñawpa taytanchikkunahina, manaraq riti chayamuchkaptin uywapa mikuyninta churakuna. Riti chaymuptintaq uywa kanchapa pirqa qipankunapi karkata mismiykachina. Chaymi uywakuna mana anchata wañunqachu.

Ruraykuna

1. Kay tapukuykunata kutichiy:

a ¿Donatopa nisqanmanhina ¿imaraykutaq wakín runari uywayuq kayta mana munankuñachu?

ch Julianpa nisqanmanhina, ¿imatataq ñawpa taytanchikkunari ritimuptin uywa mana wañunanpaq ruraq karqaku?

2. Iskaynin taytakunaqa ritimanta hukniray hamutayniyuqmi kasqaku. Sapakamapa iskay yuyayninta kay uray tawa kuchupi qillqay.

Tayta Donato rimarisqan	Tayta Julianpa rimarisqan
1. ----- -----	1. ----- -----
2. ----- -----	2. ----- -----

3. ¿Mayqan taytapa rimasqantaq aswan qampaq allin? ¿Imanasqa?

4. Kay warmi wawapa nisqanta ñawinchay.

Llaqtaypi, riti chayamuptinqa,
runakunam urquta rinku. Chaypim
yututa, wiskachata huk uywakunatapas
mana sasachakuspalla
hapimunku.

Llaqtaykipi, ¿imatataq riti chayamuptin ruranku?

¿Llumpayta paramuptin imayna waqaychakuyta yachankichu?

Kay qillqasqapim, manaraq paramuchkaptin, paramuptin, para tukurqamuptin imatas ruranakunata tarinki.

Comité de Defensa Civil: nisqaqa, llullla, pacha kuyuy, wasi rupay imapas kaptinmi imaymanata ruraspa yanapawanchik. Manaraq sasachakuy kachkaptinpas, sasachakuy pachapas, utaq hipatapas.

Yachay wasiman llullla chayaraqamuptin, ¿imatataq rurana?

Llumpa llumpayta para chayamuptinqa sasachakuykunatan mayninpiqa apamuwanchik. Yachay wasinchikman llullla chayaramuptin imakunatas rurana, chaykuna yachanapaq kay qillqasqata ñawinchasun.

Manaraq llullla chayamuchkaptin.

- Amawtaykichikwan masichaykichikunawan kuska, Defensa Civil sutiyuq huñuta ruraychik. Manaraq sasachakuy kachkaptin imakunatas rurana chay qawarinaykichikpaq.
- Manaraq para chayamuchkaptin yachay wasipa waqtankunapi yarqakunata allichaychik.
- Yachay wasi ukuman llullla mana yaykunanpaqñataq wayqakunaman aquta hinaspa pirqaychik.

Llullla chayamusqan hawa.

- Llumpayta pararamuptin llullla chayaramuptinqa llapaykichik, utqayman Defensa Civil nisqanchikpa pusasqan huk muquman riychik.
- Aman sarunkichikchu mitumanqa, nitaq quchamanpas. Kaykunaqa muqu muqupas kanmanmi chaypim urmaspa kirichakuwaq. Aswanqa chinkaykuspa wañuytapas tariwaq.

Llullla tukusqan qipata.

- Sichus yachay wasikichikman llullla yaykurqun chayqa, amaraq yaykuychu. Yuyayniyuq runakunaraq allinchi kachkan chayta yaykuspá qawamuchunku.
- Chaymantaqa pikunataq kirisqa kachkan, paykunapa sutinta huk rapipi qillqaychik. Chayta kamachikuqkunaman apachiychik imallawanpas yanapanankupaq.

Ruraykuna

1. Kay tapukuykunata kutichiy.

a Yachay wasinchikpi imapaqtaq wayqakunaman aquta hinana?

ch Lluqlla chayamusqan qipata, ¿kirisqa runakunapa sutinta imapaqtaq qillqana?

2. Lluqlla chayamusqan qipatas Juana Antoniawan kayhinata rimasqaku:

Masichaykuna, ñam lluqllaq tukuramunña kunanqa qakuchikña yachay wasinchikta maytu wayqanchik urquq.

Manam yachay wasinchikmanqa kutisunmanraqchu. Yuyayniyuq runakunaraq imayna kasqanta qawarqamuchunku.

¿Mayqin warmapa nisqantaq allin kanman?, ¿imanasqa?

3. Kay qillqasqa ñawinchasqaykipiqa, ¿imatataq rurana yachay wasiman lluqlla chayamuptin? chaytam tarirqanki. Yachasqaykimanhina, wasiykiman lluqlla chayamuptin imatataq rurawaq chayta qillqay. Sapa tapukuymanta iskay yachachikuyta qillqay.

Manaraq lluqlla chayamuchkaptin:

1. -----

2. -----

Lluqlla chayamusqan pacha:

1. -----

2. -----

Lluqlla tukusqan qipata:

1. -----

2. -----

Wiskacha

Rupay suyaq uywacha

Wiskachaqa chiri urqkunapi tiyaq uywam. Paykunaqa Argentina, Perú, Bolivia, Chile suyukunapim tiyanku. Wiskachapa sayayninqa rinrinmanta chupankama tupusqa 80 tullmikama chayan.

KIRUNKUNA

Wiskachapa kirunqa qurallata mikuptinmi manapasmi sunichu kanman hina rikukun. Ichaqa sunillañam kirunkunaqa. Chaymi, pillachus hapiyta munan chayqa, kirunkunawan kachuspa kirirqunman.

Qaran

Wiskachapa qaranqa sumaq munay llampucham, ancha chaninniyuq. Chayraykun runakuna hapispa wañuchinku.

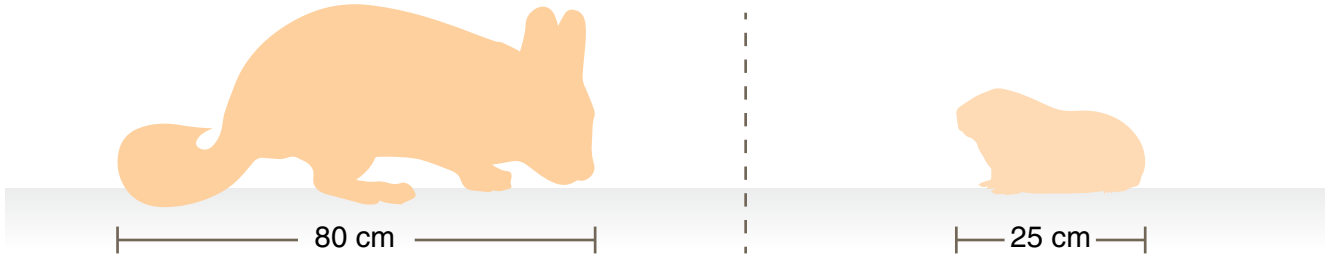
RINRINMANTA

Wiskachaqa hatun takarayaq rinriyuqmi. Ancha allintam uyarin. Karupiraq kachkaspapas uywakuna asuykusqantaqa uyarirqunpunim. Sasachakuyipi tarikuspanta, kirunkunata qaquspa wikikyan. Chaytaqa ruran pipas asuykamusqanta masichakunaman willaptin ayqikunankunpaqsi.

SAYAYNIN

Wiskachapa sayayninqa 80 tullmikamas chayan. Quwipa sayayninmanta tawa kuti sayayninkamas aypan.

Qaranpa llimpin.

Wiskachaqa ranra ukukunapim kawsan, paypa llimpinqa yaqa uqiniraq chunpim, chaymi ranra ukupi kaptinqa, mana rikuyta atiwaqchu.

PERÚ SUYUPI

Wiskachaqa kay suyukunapa urqunkunapim kawsan:

- Huancavelica
- Ayacucho
- Apurímac
- Cusco
- Arequipa
- Puno
- Moquegua
- Tacna.

Ruraykuna

1. Kay tapukuykunata kutichiy:

a Qillqasqamanhina, ¿imanasqataq wiskachapa kirun mana suni hinachu rikukun?

ch ¿Imaynatataq wiskacha masichankunaman sasachakuy kasqanta willan?

2. kay taksa qillqata ñawinchay.

Chinchilla

Chinchillaqa taksa sayayniyuqllam 25 tullmikamallam chayan. Taksa ruyruniraq rinriyuqmi. América del Sur mama suyupim, ancha chirinan urqunkunapi tiyan. Chinchillapa qaranqa sumaq munay anqas llimpicham. Runakunam anchata qarantaqa munanku. Chayraykun hapinankupaq qatiykachanku. Chaytaqmi kunan pachakunaqa chinkaypi kachkan.

Kunanñataq, imapitaq wiskacha chinchillawan niraqnintin kanku, imapitaqsi hukniray kanku, chaykunata kay tawa kuchupi qillqay.

	WISKACHA	CHINCHILLA
Maypim tiyan		
sayaynin		
Qaran		
Rinrin		

3. Kunan pachakunaqa, wiskachaqa chinkaypiñan kachkan. imanasqataq chinkaypi kachkan, chaymanta tapukamuy. Chaytañataq maytuykipi qillqay, hinaspa yachay wasiki masichaykikunapaq ñawinchay.

Imakunatas llaqtakunapi
chirapa willakun, chayta kay
qillqasqapi ñawinchasun.

Llaqtakunapi chirapamanta

Imaynallam, ñuqapa sutiymi Antish ,
Awajun llaqtamantam kani, llaqtaypi yachaq
runakunaqa chirapata rikuspankuqa
kayhinatam ninku: "chirapa mayu ukupi
kaptinqa, anaconda sutiyoq manchapa
machaqwaymi chaypi kachkan. Chaymi mana
mayumanqa asuykunachu, nispa.

Masichaykuna, ñuqapa Aymara
llaqtamantam kani, sutiyoqmi Kamucha.
Yachaq Achachikunaqa chirapata
rikuspankun kayhinata ninku:
"Chirapaqa ñanmi, apunchikunam
chaynintakama yaku upyaq
uraykamunku. Chaymi mana chirapataqa
tuqpinachu" nispa.

Ñuqapa sutiymi Shamoko,
shipibo llaqtamantam kani.
Ñuqaykupas chirapataqa
allintam yupaychaniku.
yachaq taytakunam kayhinata
rimanku: "chirapataqa manam
tuqpinachu. Tuqpirquptinchikqa
piñakurquspan sasachakuyta
apachimuwasunman. Hinaspan
mayupi waytaptinchik yaku
ukuman aysaykuwasunman",
nispa.

Masiykuna, ñuqapa sutiymi
Vicente. Ñuqapa qichwa
runam kani. Llaqtaypiqa
kayhinatan yachaq
taytakuna rimanku:
"sipas warmikunaqa
manam chirapamanqa
asuykunmankuchu.
Asuykuspaqa manam
wawayuq kayta
atinkumanchu", nispa.

Ruraykuna

1. Kutichiy.
Llaqtaykipi, ¿chirapamanta imaninkutaq?

Ñawpa watakunapi runaqa
uywakunamansi tikrakuq kasqa. Kay
qillqata ñawinchaspaykim munay
willakuyta tarinku.

Allqamarimanta

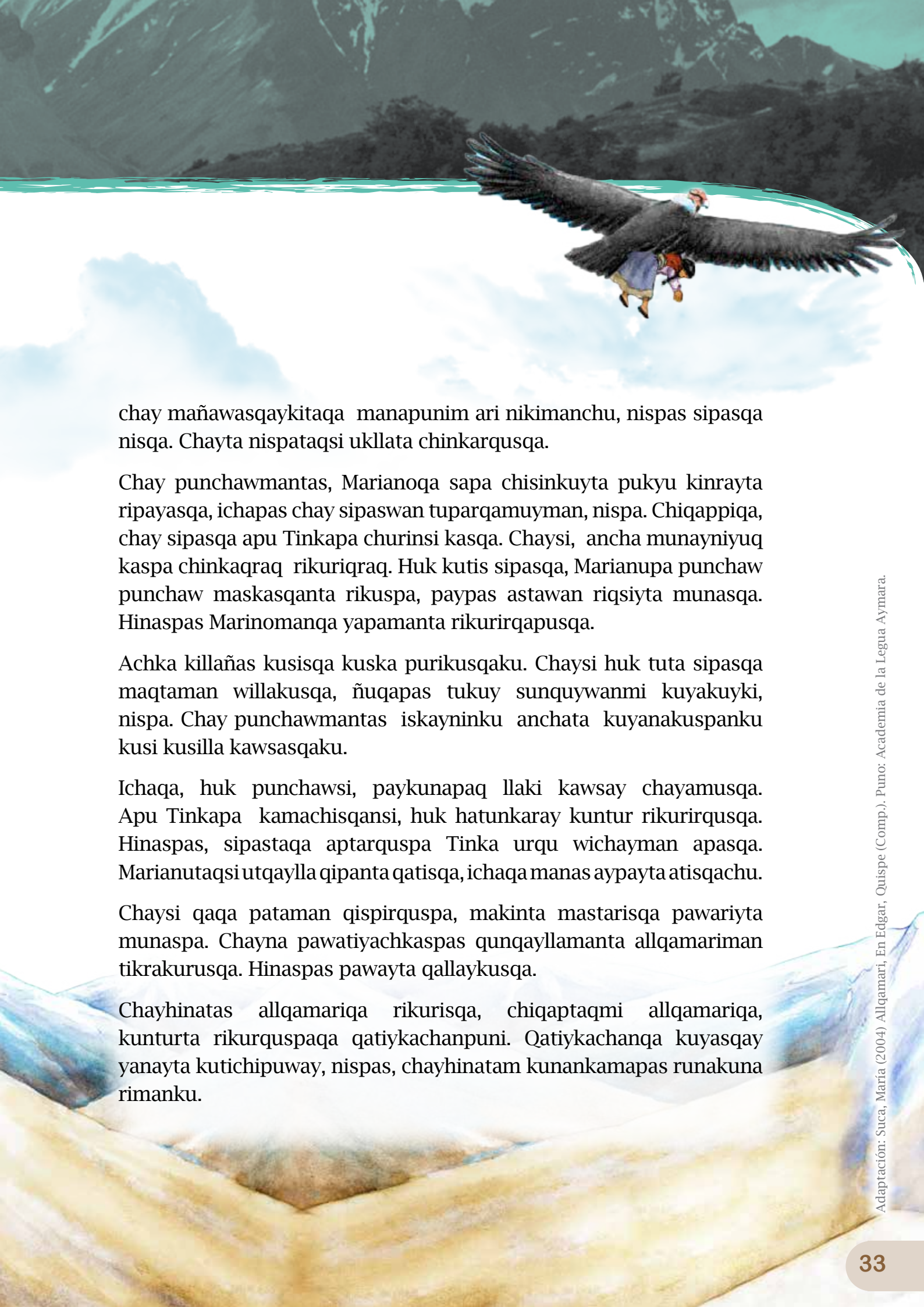
Ancha unay pachapiraqsi, Mariano sutiyuq maqta taytamamantin qatusninkupi tiyasqaku. Chaysi, huk punchaw maqtaqa qaqa sikipi pukyuta yaku aysamuq risqa. Kutimuchkaspañas pichus qatipamusqanta musyapakusqa. Hinaspas Marianoqa utqaylla qipanta qawarikusqa. Ichaqa ancha sumaq sipas warmis qipanpiqa kachkasqa. Maqtaqa, mancharikuspas mana rimayta atistin tapun:

-¿Pim, pim... kanki? - Sipasqa manas kutichinchu. Aswansi kayhinata tapun:

-¿Manachu yakuykita aschallata ayñikuykuwankiman? - nispa

Marianoqa chatupi yaku aysasqantas utqayllaman haywaykusqa. Sipasñataqsi yaku qusqanmanta kayhinata nisqa: “ima munasqaykitapas mañakuway, ñuqaqa munasqaykitam qusqayki”, nispa. Waynaqa, utqaysi kayhinata rimarisqa: “kunanmanta warmiy kanaykipaqmi ñuqa mañakuyki”, nispa. Imatapas qusqaykim, ichaqa

chay mañawasqaykitaqa manapunim ari niki manchu, nispas sipasqa nisqa. Chayta nispataqsi ukllata chinkarqusqa.

Chay punchawmantas, Marianoqa sapa chisinkuyta pukyu kinrayta ripayasqa, ichapas chay sipaswan tuparqamuymán, nispa. Chiqappiqa, chay sipasqa apu Tinkapa churinsi kasqa. Chaysi, ancha munayniyuq kaspá chinka qraq rikuri qraq. Huk kutis sipasqa, Marianupa punchaw punchaw maskasqanta rikuspa, paypas astawan riqsiyta munasqa. Hinaspas Marinomanqa yapamanta rikurirqapusqa.

Achka killañas kusiqa kuská purikusqaku. Chaysi huk tuta sipasqa maqtaman willakusqa, ñuqapas tukuy sunquywanmi kuyakuyki, nispa. Chay punchawmantas iskayninku anchata kuyanakuspanku kusi kusilla kawsasqaku.

Ichaqa, huk punchawsi, paykunapaq llaki kawsay chayamusqa. Apu Tinkapa kamachisqansi, huk hatunkaray kuntur rikurirqusqa. Hinaspas, sipastaqa aptarquspa Tinka urqu wichayman apasqa. Marianutaqsi utqaylla qipanta qatisqa, ichaqa manas aypayta atisqachu.

Chaysi qaqa pataman qispirquspa, makinta mastarisqa pawariyta munaspa. Chayna pawatiyachkaspas qunqayllamanta allqamariman tikrakurusqa. Hinaspas pawayta qallaykusqa.

Chayhinatas allqamariqa rikurisqa, chiqaptaqmi allqamariqa, kunturta rikurquspaqa qatiykachanpuni. Qatiykachanqa kuyasqay yanayta kutichipuway, nispas, chayhinatam kunankamapas runakuna rimanku.

Ruraykuna

1. Kay tapukuykunata kutichiy.

a Chiqappiqa, ¿pitaq chay sumaq warmi karqa?

ch Allqamari kunturta qatiykachaptin, ¿runakuna ima nispataq rimanku?

2. Kay qillqasqapiqa imaymana ruraykuna kasqa. Chaykunata qallarisqanmanta tukuyninkama qatillata qillqaspa huntachiy.

May unay watañas, huk punchaw Marianuqa pukyuta yaku aysamuq risqa.

Wasinman kutichkaptinsi, huk sumaq warmi qatichkasqa.

.....

.....

Warmiqa yaku quykuwasaykimanta, ima munasqaykitapas mañakuway, nispa nisqa.

.....

.....

Ñawpaqtaqa Marianotas manam nisqa, chaymantañas unay killamantaña paypas Kuyasqanta willakusqa.

.....

.....

Marianoqa, kuyasqan warmin qichumunanpaq kunturpa hipanta piñasqa qatisqa.

.....

.....

Allqamariqa, kunankamapas kunturta rikurispapa kuyasqan warminta mañaspas qatiykachanpuni.

Wakin llaqtankunapi
machuchakunas Apu Illapata
mañakunku, rayu ama wawachurinkuta
nitaq uywankupas wañuchinanpaq
¿Chayta yacharqanki?

Rayu tuqyamuptin, ¿imatataq rurawaq?

Wasipi kachkaptiyki, parantin rayu chayamuptinqa, manam hawaman llusqinaykichu. Ichaqa, chakrapi kachkaptiyki rayu tuqyamuptinqa, amapunim qaqqa sikikunapi pakakunkichu. Yachaqkunam kayhinata ninku: “qaqapa sunqupim quri qullqipas kan. Chaymansi rayuqa tuqyananpaq chayan hinaspas runatawan hapinman”, nispa.

Wakin qichwa llaqtakunapiqa, runakunaqa allqumanta, wakamanta, huk uywakunamantapas ayqikunkun. ¿Imaraykutaq ayqikunku? Kay uywakunapa chukchansi rayu chaskinanpaq kusa. Chaysi, chay rayuqa uywamanta, runaman chimparqunman, chayrayku.

Hinallataq, rayu chayamuchkaptinqa, piku, allachu huk llamkanakunatapas manas hapinanchu. Kaykunamanpas aswansi rayuqa tuqyasparaq chayan, aswanqa kaykunas rayutaqa qayan.

Ruraykuna _____

1. kutichiy.

a Rayu chayamuptin, ¿imanasqataq runakuna uywakunamanta ayqikunku?

ch Rayukuna chayayta qallaykamuptin, ¿imatataq llamkanakunawan llamkachkaspa rurawaq?

2.

Tayta mamaykikunata tapukamuy rayumanta imayna qarkakuytataq yachanku, chaymanta. Chaytañataq huk rapipi qillqay. Chaymantataq llapan masichaykichikunapa rurasqantawan huk qatun rapipi quñuychik. Chaytañataq yachay wasikipa pirqanpi laqaychik. Llapaykichik ñawinchaspa imaynatam rayumanta pakakuna astawan yachanaykichikpaq.

Wakin llaqtapiqa
kiwna sumaq mikuna
kasqantaqa manas
yachankuchu.

Puno suyupi aycha
rantikusqankumantapas
rimallachkantaq.

10

LLAQTAPA RIMAYNIN

2014 watapi, aya marqay killapa kimsa punchawninpi

KIWNA QALI KAWSAYPAQ MIKUY

Lima llaqta - Perú suyunchikpi wawakuna qali, qali kallpachasqa kawsanankupaqsí kay qipa watakunata kiwnata aswanta mikunqaku.

Kunanmanta, irqi unquyniyuq wawakuna pisiyananpaqsí Perú suyupi kamachikuqkuna kiwnata mikunankupaq aypunqaku. Chaysi llapan llaqtakunapi wawakunaqa allin kallpanchasqa, qali wiñanqaku. Chaynallataqsí, Lima llaqtapipas llapan wakcha ayllukunaman kiwnataqa aypunqaku. Chaynapi wawakuna, wayna sipaskunapas allinta mikuspanku qali kawsanankupaq.

Chaypaqsí, kunan watamantapacha suyunchik kamachikuqkuna qichwa suyupi allpa llamkaq

runakunata yanaparimuchkanku. kiwna muhuta aypuspa kunan wata achkata tarpunankupaq. ■

PUNO SUYUPI KAMACHIKUQSI LLAMAPA PAQUA AYCHANTA CHANINGHACHKAN.

Puno.- Huk huñu uywayuq runakunas “puro Puno” sutiyuq qatuta rurachkanku. Chaypi llama aychata, paqu aychatapas riqsichispa rantikunqaku. Kay qatuqa, kunan watan 3 punchawmanta 5 punchawkama atuqpa waqanan killapi. Mariategui lasapim Puno llaqtapi apakunqa. Chaypitaqsí charkita, llamapa, paqupa aychanta, charkintapas rantikunqaku.

Sumaq miski aycha kasqan riqsichinankupaqsí kay uywayuq runakunaqa llapa runata qayakusqaku. Qatuta rispaqa mallinkichikmi kikiykupa yanusqayku tukuy imaymana niraq mikuyta, nispa.

Chaypitaqsí qatuman riq runa rimarisqa kayhinata: wasiypiqa manan paqu aychataqa mikunikuchu, ichaqa kunanmi mallirquni achka imaymana mikuykunata. Miskillañam kasqa. Kunan punchawmantaqa paqu, llama aychata rantispaymi yanukusaq, nispa.

Higinio Porto Huasco, “Proyecto Especial

para Camélidos Sudamericanos” kamachikuq kayhinata rimarisqa: “llama, paqu aychaqa allinmi kawsayninchikpaq. Manam ancha wiran kanchu, chaymi mana unquchikunchu; ichaqa llaqta runakunaqa waka, kuchi, uwiqa aychallatam mikuyta munanku, achka wirayuq kaspera ancha unquchikuq mana allin kachkaptinpas. ■

Ruraykuna

1. “Kiwna, wiñay kawsay mikuy” qillqasqata ñawinchaspa kay tapukuykunata kutichiy.

a Perú suyupi kamachikuq kiwna yapuq runakunata, ¿imaynatataq yanapachkan?

ch ¿Imapaqtaq suyunchik Kamachikuqkuna kiwna mikunankupaq yanaparimuchkanku?

2. “PUNO SUYUPI KAMACHIKUQSI LLAMAPA PAQUPA AYCHANTA RIQSICHICHKAN” willakuyta ñawinchaspa, kay tawa kuchupi tapukuykunata kutichiy.

¿Imapaqtaq apakurqa “Puro Puno”? Nisqanchik qatu.	¿Imanasqataq llama, paqu aycha ancha allin?	¿Imaynatataq uywayuq runakuna qayarqaku runakunata “Puro Puno” nisqanku qatuman rinankupaq?
----- ----- ----- ----- -----	----- ----- ----- ----- -----	----- ----- ----- ----- -----

3. Tayta mamaykita tapukuy ima mikuykunataq kiwnamanta rurayta yachan chaytañataq huk rapipi qillqamuy. Kay tapukuykunawan yanapakuy: ¿imakunataq yaykun?, ¿imaynatataq rurana?

Huk kutim achachiy imaynas
sara rikurisqanmanta willakuyta
willawarqa chaytam qillqarqani
kunanqa qamñataq ñawinchay.

Saramanta Wirumantawan

May unay pachapiraqsi, huk urqupi iskay ayllukuna kasqa. Huknin ayllus Chayanta kasqa. Kay ayllupa harkakuqninsi Pachamama kasqa. Huk allutaqsi Charkas kasqa. Charkaskunapa harkakuqninga Illapañataqsi kasqa. Kay ayllukunaqa allparayku maqanakuspas mana allinpichu kawsasqaku. Ichaqa, Chayanta ayllumanta Wiru sutiyuq allin maqanakuy yachaq maqta kasqa. Chaynallataq Charkas ayllumantañataq Sara sutiyuq sipas kasqa. Paykunaqa anchata kuyanakuspankus kasarakusqaku.

Huk punchawsi, Charkas runakunaqa Chayantakunapa allpankuman yaykuruspa mana llusqinmuyta munasqakuchu.

Chayta yacharquspas Chayantakunaqa kaspintin, rumintin, wachintin allpankumanta qarqunankupaq risqaku.

Hinaspas maqanakusqaku. Wiruqa llapanpa ñawpanpiraqsi maqanakuyta umallisqa. Sarapas qusanwan kuskas maqanakusqa. Chayhinapi kachkaptinkus, Sarapa qasqunman huk hatunkaray

wachi yaykurqusqa. Wachi sunqunta kriptinsi Saraqa wañurqapusqa.

Sarapa kumparayasqanta rikuspas Wiruqa pawaykuspa qunqurikusqa. Chaysi, wañusqata rikuspa llakillataña waqasqa. Chayllapis, warminpa kirisqa sunqunman wiqin sutuykusqa. Chaysi qunqaylla, Sarapa sunqunmanta yura wiñayta qallarimusqa. Kay yurapis rurukuna yuraqllaña rikurimusqa. Chay rurukunas sumaq chuqllu kasqa. Chuqllupa umanpiqa munay suni chukchas wiñarqamusqa. Qipataqa, huk rapikunañataqsi chuqllutaqa wakurqusqa. Kay rapikunaqa qarapankunas kasqa.

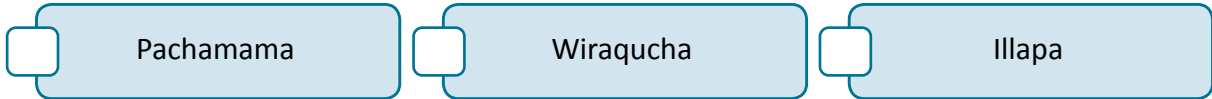
Chay chuqllu chakipuqtinsi sara nispa sutichasqaku. Chaytas Wiruqa apu Wiraquchaman qupuyta munasqa. Ichaqa Wiraquchas kayhinata nisqa: "Ama ñuqamanchu kay sarataqa quway. Pachamamaman quy. Pachamamapi wiñaspam achkata miranqa. Chay sarataqmi wiñaypaq runapa mikunan kanqa", nispa.

Chayhinatas saraq paqarisqa.

Ruraykuna

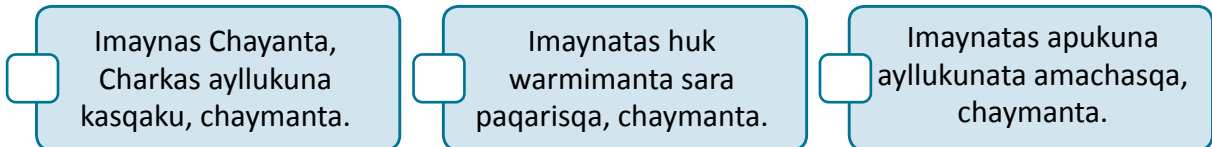
1. ¿Mayqan aputaq Charkas aylluta harkasqa? Allin kutichiyta chimpuy.

2. Kay qispisqa rimaykunata qatinqinpi ñiqichay. 1 yupaymanta 5 yupaykama ñiqichanki.

- Sarapa kirisqa sunqunman Wirupa wiqin sutuykurqa.
- Sarapa sunqunmanta, huk yura wiñayta qallaykamun.
- Sarapa sunqunman hatunkaray wachi yaykurqusqa.
- Charkas ayllu runakuna Chayantakunapa chakranman yaykurqusqaku.
- Wiru Sarawan achka runakunapuwan kuska maqanakusqaku.

3. ¿Imamantataq kay qillqasqari aswanta rimapayawanchik? Allin Kutichiniyta chimpuy.

4. ¿Imatataq kay willakuy yachachiwanchik?

5. Huk willakuyta papamanta, kiwnamanta hukniraq kawsaykunapa rikurisqanmanta llaqtaykipi machu payachakunata tapukuy. Chaytataq maytuykipi qillqaspa yachay wasiykiman apay. Yachay wasiykipiqa masichaykikunapa apasqantawan llapaykichik ñawinchaychik.

Wawakuna: ¿Yacharqankichikchu waqya mana yunkallapi tiyasqanat, aswanqa tiyansi huy tiqsi muyukunapipas?

Uchuychalla ichaqa allin challwaq

Waqyaqa llapan piskunamantapas aswan utqay pawaq piskucham. Kay piskuchaqa mikunanpaqmi uchuy challwachakunata challwan. Ichaqa, mayninpiqa mana challwa kaptinqa, ultuchakunata, huk uruchakunatapas hapispa mikuntaqmi.

Challwananpaqqa, mayu patanpi sachakunapa kallmanpi tiyaspam challwachakunataqa qawan. Kay waqyapa llimpinqa chaki kaspipa llimpin kaqlam. Chaymi mana challwachakunapas ni pipas rikuyta atinchu.

Chayna, qasillalla tiyaspa qawapayasqanpichus, challwachata rikurqun chayqa, wachi hinaraqsi utqaylla yaku ukuman waqtanpa pawaykun, ¡pullchiq! Nisparaq. Hinaspan ukllata challwataqa tupsanwan hapirqun. Ichaqa, yaku hawanman hurquramuspas mana kunkan kirinanpaq sumaqta allichaykuspa hukllata millpurqun.

Ruraykuna

1.

Imamantataq kay qillqasqa aswanta rimapayawanchik, chayta tarisunchik

Waqyamanta qillqaqa kimsaman rakisqam kachkan. Sapa rakipin rimachka aswan huk qamutayta. Qinaptinga, ñawpaqta maskasunchik chay qamutaytaraq. Chaykunata quñuptinchikmi niwasun imamanta aswanta kay qillqa rimasqanta.

Yapamanta ñawinchasun sapa rakita.

Waqyaqa llapan pisqunamantapas aswan utqay pawaq pisqucham. Kay pisquchaqa mikunanpaqmi uchuy challwachakunata challwan. Ichaqa, mayninqa mana challwa kaptinqa, ultuchakunata, huk uruchakunatapas hapispa mikuntaqmi.

¿Imamantataq kaypi rimachkan?

- Tiqsi muyuntipi utqay pawaq pisqu.
- Kay pisquqa challwachakuna challwayllatas munan.
- Ultutapas, huk uruchakunatapas mikuntaqmi.

Kay hamutaykunamanta, ¿mayqinta aswan chaninniyuq?

Waqyaqa utqay pawaq pisqum, mikunñataqmi uchuy challwachakunata, uruchakunatapas.

Kaymi ñawpaq rakipi llapan yuyaymanta hukllaman tukuy kachkan. Waqyapa imakuna mikusqanmantam rimachkan.

1 raki

Kay iskay rakita ñawinchasñaqtaq quntachiy mana qillqapa kasqanta:

Challwanapaqqa, mayu patanpi sachakunapa kallmanpi tiyaspam challwachakunataqa qawan. Kay waqyapa llimpinqa chaki kaspipa llimpin kaqlam. Chaymi mana challwachakunapas ni pipas rikuyta atinchu

¿Imamantataq kaypi rimachkan?

- Ñawpaqtaqa sachapa kallmanmantam mikunan hapinapaq qawanraq.
- Mayu patanpi sachapa kallmanpim tiyanqa
- Imaynam llimpin sachapa kaspin kaqla, chaymi challwakuna mana rikuyta atinchu.

Kay hamutaymi aswan allin puni, llapan rakipim rimachkan ima waqyapa mikusqanmanta.

2 raki

kunanñataq ñawinchasun kimsa rakita hinaspa quntachisun kay tawa kuchuta.

¿Imamantataq kay qillqasqa rimachakan?

3 raki

Chayna, qasillalla tiyaspa qawapayasqanpichus, challwachata rikurqun chayqa, wachi hinaraqsi utqaylla yaku ukuman waqtanpa pawaykun, ipullchiq! Nisparaq. Hinaspan ukllata challwataqa tupsanwan hapirqun. Ichaqa, yaku hawanman hurquramuspas mana kunkan kirinanpaq sumaqta allichaykuspa hukllata millpurqun.

Llapan qillqa, ¿ima hamutaymantataq aswan rimachkan?

Ñam yachanchikña imamanta sapa raki rimasqanta. Kunanñataq chayta uray yupikunapi qillqasun.

1 Raki

Waqyaqa utqay pawaq
pisqum, mikunñataqmi uchuy
challwachakunata, uruchakunatapas.

2 Raki

3 Raki

Kunanñataq, llapan raki rimasqanta hukllaman huñuy. Hinapim imamantam aswanta kay qillasqa riman, chayta tarisun.

QARA WASA UYWA

Kirkinchuqa Perú llaqtanchikpiqa, yunka supupi, anti suyupi imam kawsan. Kay uywachataqa qaranmanta charanhu ruranankupaqmi runakuna qapiyta munanku. Kunan pachapiqa llakikuypaqmi kirkinchuqa chinkachkanña. Imaynas kirkinchu, chayta kay qillqasqapi ñawinchasunchik.

Ñawinmanta

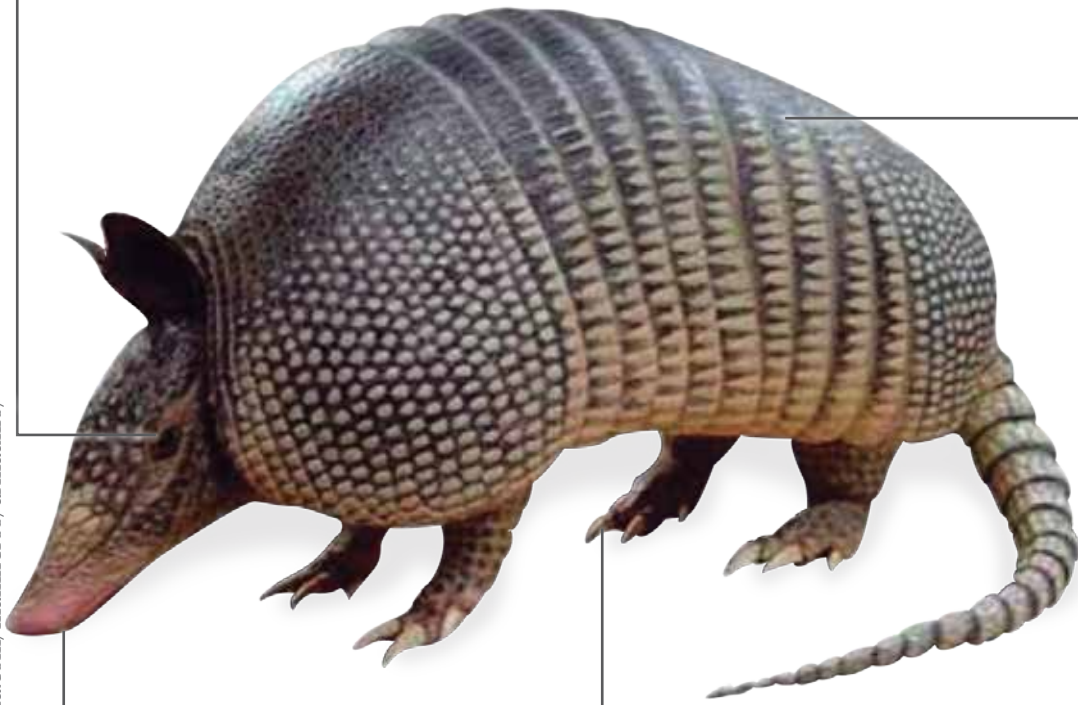
Kirkinchuqa manam allintachu rikukun, chaymi aswantaqa sinqanwan rinrinwan musyaspa yanapachikun.

Qaranmanta

Kirkinchupa wasanqa chakisqa qarawanhina kapasqam. Pipas hapiyta munaptinga, kay qaranwanmi harkakun, utaq kay qaran ukupi pakakun.

Harkakusqanmanta

Pipas hapiyqyta munan chayqa, kirkinchuqa wasa qaran ukupim runkukurqun. Ima uywachus hapiyta munan chayqa, qatakunapi kaspaga ruyrukuspas kururakuspan utqaylla ayqikunanpaq.

Qallunmanta

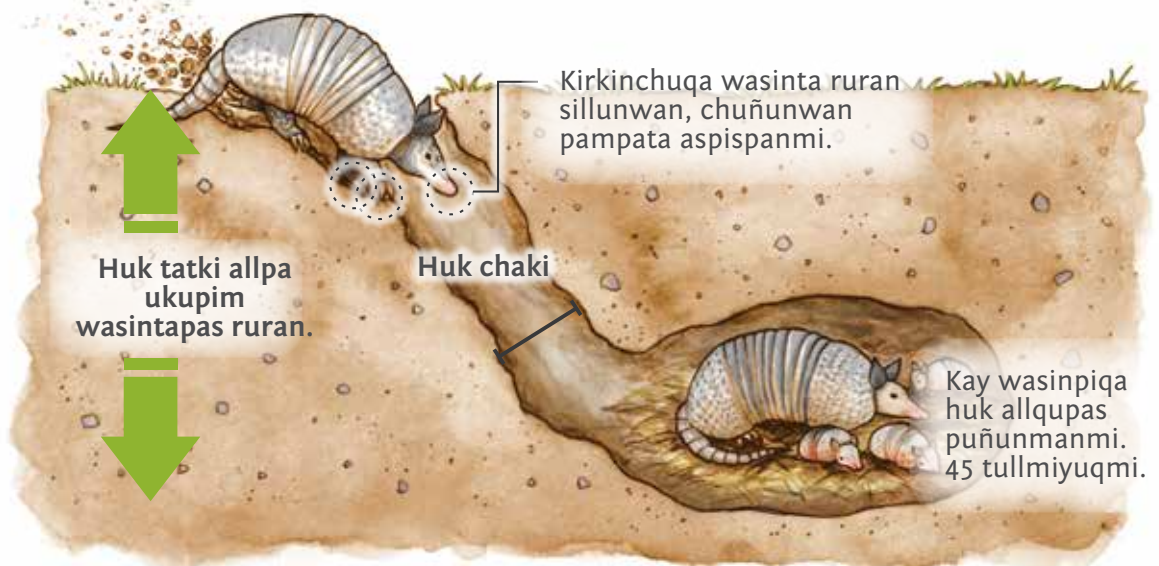
Kirkinchupa qallunqa hatun llawsaraqmi. Chaymi sisikunata chuspikunata llawsa qallunman ratakispa mikunanpaq hapiyqun.

Chakinkunamanta

Chakinkunaqa uchuychakunallam, ichaqa sunikunallañam. Kay chakinkunawanmi pampata aspispas tuqun. Chaypaqmi hatun ñawchi sillunkuna chakinkunapi kan.

Allin aspiy yachaq

Unaymi samayninta mana kacharinchu, chaymi pampata tuquspaqa unay allpa ukupi kamun.

Kirkinchuqa wasinta ruran sillunwan, chuñunwan pampata aspispaspanmi.

Kay wasinpiqa huk allqupas puñunmanmi. 45 tullmiyuqmi.

Ruraykuna

1. Kay qillqasqakunata kutichiy.

a ¿Imapaqtaq kirkinchu ruyrukurqun?

ch ¿Kirkinchukuna imanwantaq urukunata sisikunata hapinku?

2. ¿Imamantataq kay qillqasqari aswanta rimapayawanchik? Huk kutichiyllata akllaspayki chimpuy.

a Imaynas kirkinchu kasqa, chaymanta.

ch Imaynatas kirkinchu wasinta ruran, chaymanta.

h Imaynas kirkinchupa wasa qaran kasqa, chaymanta.

3. Qillqasqata ñawinchaspas, Juanchaqa kayhinata rimasqa.

Masichaykuna, ¿imamantataq llakikusunman? Kirkinchuqa millay uywam. Pampata aspisanmi pastukunata allpawan pakan, chaymi uywakunapa mikunanta pisiyachin.

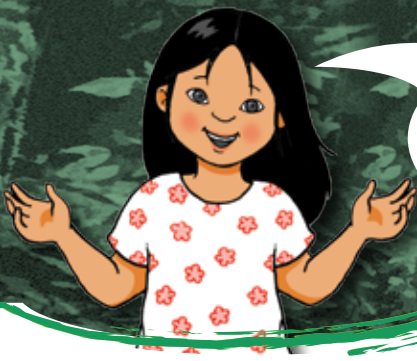
¿Juanchapa nisqan qampaq, ¿allinchi kanman? ¿imanasqa?

4. Kunanqa qamñataq kirkinchumanta huk qillqasqata ruray. Chaypaqqa ñawinchasqayki qillqasqapa siqinkunata qawasqaykimanhina yanapachikuy. Kimsa rakipi qillqanki.

1 Raki: kay rakipiqqa ñawin, uman, rinrin, chupan, wasa qaran chaykuna, imayna kasqanmanta, qillqanki.

2 Raki: kay rakipiñataq imapaqsi kirkinchupa wasa qaran allin kasqa, chayta qillqanki.

3 Raki: kay rakipitaq imaynatas kirkinchu wasinta ruran, chaytañataq qillqanki.

¿Huk llaqtapim kimsa
tatki sayayniyuq wayta
kasqanta yacharqankichu?
Chay yachanaykipaq kay
qillqasqata ñawinchay.

Pisichalla kawsaq hatunkaray wayta

Huk yuras Aro Gigante sutiuyuq kan. Kay yurapa waytansi llapan waytamantapas hukniraqpuni. ¿Imaraykutaq hukniraq? Kay waytaqa kimsa tatki sayaytas tupun, yaqa wasi sayaytaraq. Chaynallataqsi huk hatun runahina llasanpas. Chaytaqmi, tiqsi muyuntinpi llapan waytamantapas aswan hatun, nispa ninku. Chaykunaraykus hukniray kay waytaqa.

Indonesia mama suyu llaqtapim Sumatra sutiuyuq yunka suyu kan. Chay suyupis kawsan kay Aro Gigante yuraqa. Kay yura wiñananpaqa uquniq, yana allpas kanan. Ichaqa quñillapis wiñan Chayraykus yunkakunallapi wiñan.

Aro Gigante yurapa waytantaqa “aya wayta” nispam sutichanku. ¿Imanasqam chaynata sutichanku? Wañusqa aychahina millayta asnaptinsi. Chayna millayta asnaptintaqsi chuspikunapas yanqaña muyupayan. Ichaqa mirayninpi yanapasqanraykus chuspikunaqa waytapaq allin.

Kay Aro Gigante yuraqa, 40 watatas kawsan. Chay llapan kawsayninpis kimsa, tawa kutillata waytan. Waytanñataqsi kimsa punchawllata kawsan.

Ruraykuna

1. Kay tapukuykunata kutichiy.

a ¿Hayka pachataq aro gigante sutiuyuq yurapa waytan kawsan?

ch ¿Imaraykutaq Aro Gigante yurapa waytanta “aya wayta” nispa sutichanku?

2. Kunanñataq Aro Gigante sutiuyuq yurapa waytanmanta kay warma rimasqanta ñawinchay.

Ñuqapaqqa, kay wayta “**aya waytawan**” sutichayqa manam allinchi. Aya ninchikqa wañusqakunatam. Chiqappiqa kay waytaqa kawsachkanmi.

¿Warmapa rimasqan qampaq allinchi manachu?, ¿imanasqa?

3. Kay Anti suyunchikpim Qantu sutiuyuq wayta kan. Kay waytam Inkakunapa ancha chaninchasqan kasqa, ¿chayta qam yacharqanki? Kay munay waytamanta tapukuspa maytuykipi qillqay. Chay ruranaykipaqqa tayta mamaykitapas huk machu runatapas tapukuwaqmi.

APUKUNAPA UYWAN

Kirun

Ñawpaqpi kirunkunam sumaq kuchillucha hinaña. Chaymi ancha allin qurakunata mikuspan kaptaylla kaptananpaq aswanqa mana sapinmantaqa chutanchu, chaytaq mana allpatapas quqarikunchu, chaymi qurakunaqa chiklliylla chikllimun.

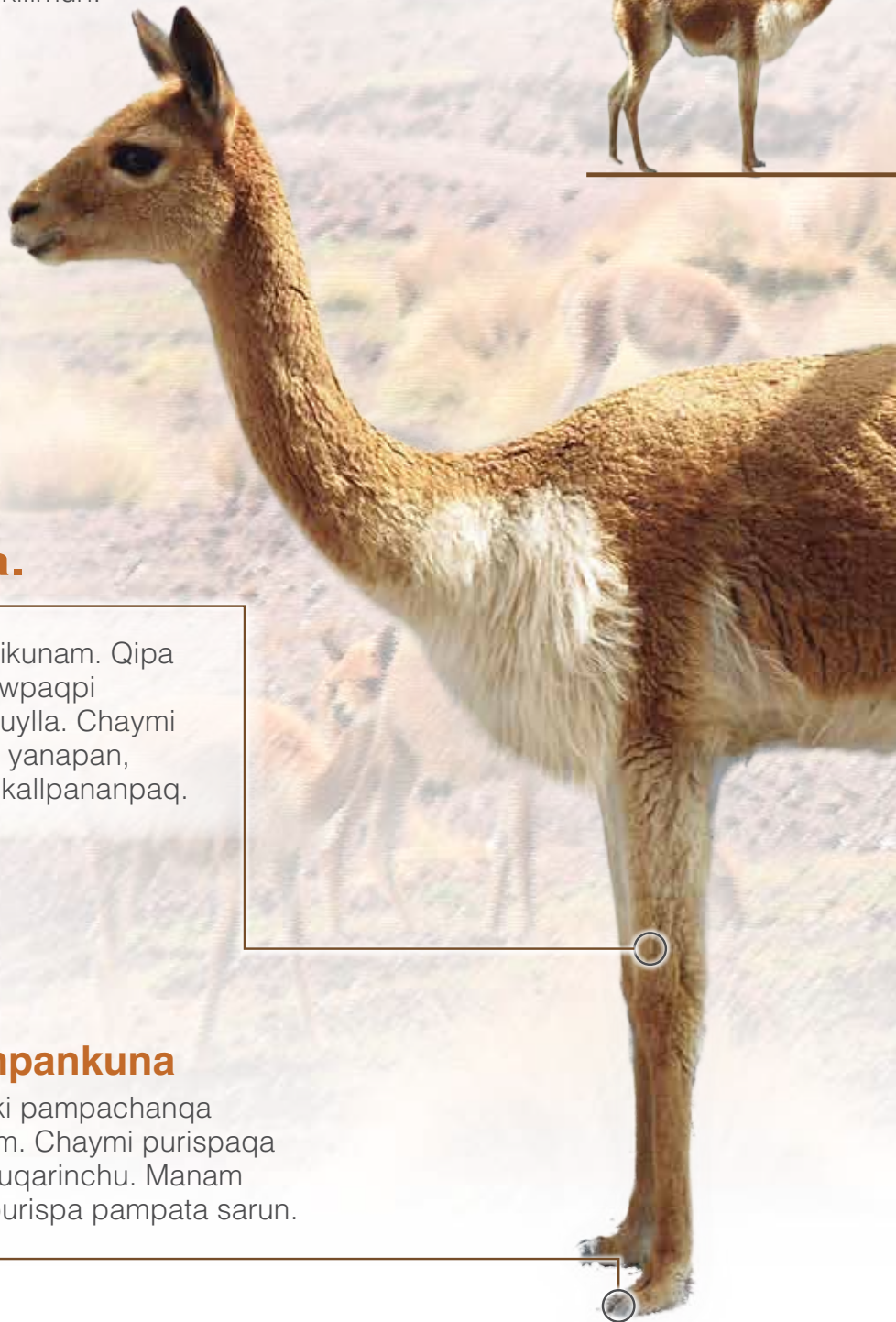

Chakinkuna.

Hatun llañu kaspi chakikunam. Qipa chakinkunamantam ñawpaqpi chakinkuna tumpa uchuylla. Chaymi wikuñakunataqa allinta yanapan, wichayman kinrayman kallpananpaq.

Chaki pampankuna

Wikuñapa chaki pampachanqa ñapukuykuqllam. Chaymi purispaqa mana allpata huqarinchu. Manam wakahinachu purispa pampata sarun.

Wikuñakunaqa purun uywakunam, llimpinmi wasanpiqa qamya paruniraq, wiksanwan chakinñataqmi yuraq. Ichaqa millmachanmi ancha chaninniyuq llapan tiqsi muyupi, aswanqa millmachanmi chirimanta, paramanta wayramantapas qarka.

Sayaynin.-
110 cm kama
aypan

¿Imaynatataq harkanakunku sasachakuypi tarikuspanku?

sasachakuyta musyaruspankuqa, urqun wikuñam qatun rumiman hispin ima kasqantapas qawananaq. Chiqap sasachakuy kaptinqa sukakuyta qallaykun llapanum ayqikunankupaq, ichachus atuqpas, allqupas wañuchiya munaptinqa, iskaynin ñawpaq chakichankunawanmi amachakun, chaymatapas qurachakuna mikusqanwanmi tuqaykun.

Imay pachataq wikuña wachan

Imayna wachakusqanmanta

Paykunaqa wachakunku diciembremanta marzo killakaman ancha puyupa chawpinpi, utaq anchata paramuptin. Ichaqa uña wikuñachaqa sumaq ruyaqcham, wiñaptinñam tikrakun llimpin.

Ruraykuna

1. Qillqay **A** kay qispisqa rimay allin kaptin utaq **M** mana allin kaptin:

Wikuñakuna sasachakuypi kaptinqa, uña wikuñachan sukaspa willakun.

Uña wikuñachakunataqa wachakamun wasanpi paru llinpiyuqta, wixsanpiwan chakinpi ruyaq llinpiyuqtachu.

Huk uywakuna wañuchiya munaptinqa, qura mikusqankunawan tuqaykuspam harkakun.

2. Kutichiy.

a ¿Imanasqataq wikuñakuna mana sapinmantachu chutan qurakunata mikuspa?

ch ¿Wikuñakunapa ñawpaq chakinkuna imapaqtaq allin kasqa?

3. tukupay:

¿Pampata sarusqa, imanasqataq kay uywakuna mana kaqllachu kanku?

Wikuña	Waka
-----	-----
-----	-----
-----	-----
-----	-----

4. Inkakunapa kawsasqan punchawkunaqa ruraqku chaku nisqankutas wikuñakunapa millman rutunankupaq. Tapukamuy ¿kunan watakuna imaynatataq ruranku? Chaytañataq qillqamuy maytuykipi.

¿Haykapiyas huk machaqwayta rikurqankichu? kay qillqasqata ñawinchay. Huk ancha Hatunkaray machaqwaymanta yachanaykipaq.

Yakupi kawsaq hatunkaray machaqway

Amazonas yunkapis huk hatunkaray anaconda sutiuyq machaqway kawsan. Kay anaconda machaqwayqa tiqsi muyuntinpi llapan kawsaq machaqwaymantapas aswan hatunsi. Allin puqusqa anacondaqa 9 tatkikamas wiñan, iskay watayuq waka hinaraqsi llasanpas.

Anacondaqa tukuy imaymana uywasas mikun. Tarukachus, yunka kuchichus, icha huk uywachus asuykun chayqa, wankurquspas hapirqun.

Chaymantataqsi mana kachuspa hukllata millpurqun. Saksarquspataqsi yakupa hawanpi wanpuspa puñun. Ichaqa kay anacondaqa watantinpas mana mikuspa kawsanmansi.

Yaqa chunka punchawman hinas, anacondapa uywa mikusqa ismurimuptin wixsanqa punkiyta qallarin. Mayninqa, gallinazo pisqunas mana wañuchispalla wixsantaqa tuqurqunku, chay ismusqa aycha mikunankurayku. Ichaqa anacondapa tuqusqa wixsanqa allimantas wichqakun.

Ruraykuna

1. **Imamantam kay rakisqa qillqakuna aswanta rima chayta kay yupipi qillqay.**

1 Raki

2 Raki

3 Raki

Chay gallinazokunaga anacondapa wixsanta tuquspas ismusqa aychakunata mikunku.

Kunanqa, kimsantin yuyaykuna tarisqaykiwan huchuy qillqasqata anacondamanta qillqarqay:

Kay sumaq willakuychatam chisi tarikurquni. ¿Pitaq musyan imamanta rimasqanta? Qampas ñawinchay, anchatam munarunki.

52

Yuraq urpichapa tulluchanmanta

Unay watañas, Siskucha sutiyuq waynaqa uwihanta michispa urqupi tiyakuq kasqa. Huk punchawsi, urqupi michisqanmanta uwihankunata qatikuspa kutimuchkasqa. Chaysi, huk yuraq urpichata, raprachanpas kirisqachata ñanpi tarikusqa. Hinaspas kuyapayaspa raprachan hampinanpaq wasinman apasqa.

Ichaqa achka punchawpis urpichaqa qaliyasqa. Qaliyarquptintaqsi, urpichataqa kachariptin ripukunanpaq chakraman apasqa. Chaypiñas ancha llakisqa Siskuchaqa kayhinata rimapakusqa: “ñam kuyayta qallarichkaraykiña urpichay, ichaqa ripukunaykim urpi masichaykikunawan kawsakunaykipaq”, nispa. Urpichaqa, manas kuyurinchu. Hinapi kachkaptinkus, qunqayllamanta urpichaqa sumaq sipasman tikrarqukun. Chaysi Siskuchaqa rikurquspa mancharikun.

Sipasqa ancha sumaq chaska ñawinwansi qawaykun. Hinaspas Siskuchapa mancharikusqanta rikuspa kayhinata nisqa: “ama manchakuwaychu, huk apupa churinmi kani. Ichaqa amam pimanpas willakunkichu. Iskay kimsa punchawmantaqa ripukusaqmi”, nispa. Chay punchawmantapachas, iskaychallanku yachasqaku. Uwiqata, michiptinpas sipasqa Siskuchapaqsi sumaq takichakunata takipuq. Ichaqa, punchaw punchaw kuskalla kasqankuraykus, astawan kuyanaturqusqaku. Chaysi, mana rakinakunankupaq rimanakusqaku. Aswanqa Siskuchapa mama taytantaqa, manaraqsi yachasqakuchu. Ichaqa huk punchawsi, Siskuchapa huknin uwihachanqa haspichaykuqtaña qatimuchkaptin, chinkarqapusqa. Tutachaña kaptinsi mana tariyta atisqachu. Chaysi paqaristinña, urpichantaqa qatusnin ukupi saqiykuspa tuta tutallaraq uwihachan maskaq urquta kutisqa.

Siskuchaqa uwihachanta tarirquspas urpichanrayku utqaylla qatirikuspa, kutirisqa. Wasinman chayarquspas qawaykun urpichantaqa, ichaqa manas kasqachu. Mancharisqas kuchun kuchunta maskan, manapunis tarinchu. Chaysi

hawapipaschá kachkan nispa wasimanta lluqsimun. Wasin qipata qawariptinsi, chaypi tulluchankunaqa puruntin wischurayachkasqa. Urpichanpa purunta riqsirquspas Siskuchaqa sinchita waqasqa. Tumpata sunqun tiyaykuptinñas urpichanpa chaka tulluchanta wayqachanman churaykusqa.

Yaqa pichqa punchaw qipatañas, uwihanta michichkaspa chay tulluchawan huk qinachata rurasqa. Tukurquspa pukuyta qallariptinsi, sumaqchata qinachaqa waqayta qallarín. Chayta uyarispas urqkunapas kusirikunku. “Qinachallay, kuyasqay warma yanaypa takisqan kaqllatam waqanki. Kunanmantaqa manam saqisqaykichu”, nispas Siskuchaqa rimapakun.

Chay punchawmanta pachas, Siskuchapa qina tukasqanqa urqkunapi kunankamapas uyarikun. Chayta uyarispankus, kunan pacha uywa michiqkunapas qinata tukaspa michinkupuni.

Ruraykuna

1. Kay qillqasqapiqa imaymana ruraykunam kasqa. Chaykunata ñawpaq ruraymanta qipa ruraykama qillqaspa huntapay. Qatillata huntapaniki.

Siskucha huk munay urpichata tarikusqa.

.....
.....

Siskuchaqa ripunanpaq chakraman urpichata apaspa.

.....
.....

Siskuchaqa sipaswan kuyanakuksa ama rakinakunankupaq rimanakusqaku.

.....
.....

Siskucha urpichanpa tulluchankunata puruntawan wasinpa waqtanpi tarisqa.

.....
.....

Siskuchaqa urpichanpa tulluchanmantas qinachata rurasqa.

.....
.....

2. Kay tapukuykunata kutichiy.

a Chiqaqpiqa, ¿pitaq chay urpicha kasqa?

.....
.....

ch ¿Imaraykutaq Siskucha urpichanta wasinpi saqiykusqa?

.....
.....

h ¿Siskuchari imatataq urpichanpa tulluchanwan rurasqa?

.....
.....

3. Mayqan sutitaq kay willakuypaq allin kanman, chayta uraypi sutikunamanta akllaspa chimpuy.

Siskuchapa sumaq wasichanmanta.

Siskuchapa sumaq waqaq qinachanmanta.

Siskuchapa urqupi chinkaq uwihachanmanta.

PERÚ

Ministerio
de Educación

JAIME SAAVEDRA CHANDUVÍ

MINISTRO DE EDUCACIÓN DEL PERÚ

JUAN PABLO SILVA MACHER

VICEMINISTRO DE GESTIÓN INSTITUCIONAL

FLAVIO FIGALLO RIVADENEYRA

VICEMINISTRO DE GESTIÓN PEDAGÓGICA

JORGE MANUEL MESINAS MONTERO

SECRETARIO DE PLANIFICACIÓN ESTRATÉGICA

JOSÉ CARLOS CHÁVEZ

JEFE DE LA OFICINA DE PLANIFICACIÓN ESTRATÉGICA Y MEDICIÓN DE LA CALIDAD EDUCATIVA

LILIANA MIRANDA MOLINA

JEFA DE LA UNIDAD DE MEDICIÓN DE LA CALIDAD EDUCATIVA

“ÑAWINCHANAPAQ MUNAY QILLQASQAKUNA 2015”

Responsables de la elaboración de este material:

Tania Pacheco Valenzuela

Coordinadora del Equipo de Evaluación

Fernando Llanos Masciotti

Subcoordinador del Equipo de Evaluación de IE EIB

Equipo de Especialistas UMC de evaluación de IE EIB:

Hermenegildo Espejo Apikai (Especialista Awajún)

Wilder Rodríguez Gonzales (Especialista Shipibo-Konibo)

Jainor Saavedra Salas (Especialista Quechua Cusco Collao)

Edgar Sanga Calamullo (Especialista Aimara)

Martín Talancho De La Cruz (Especialista en lenguas originarias y Castellano como segunda lengua)

Elaboración y adaptación de textos en Quechua Chanka:

Aurea Condori Janampa

Participaron en la revisión de este material:

Jessica Simon, Yoni Arámbulo, Patricia Soto y Carmen Carpio

Corrección de estilo:

Daniel Soria Pereyra

Ilustraciones:

Patricia Nishimata Oishi

Diagramador:

Claudio Pebe Espinoza

Hecho el Depósito Legal en la Biblioteca Nacional del Perú: N° 2015 - 03265

Primera edición: Lima, febrero 2015

Tiraje: 4,679

De esta edición:

© Ministerio de Educación

Calle del Comercio N° 193, San Borja. Lima 41, Perú. Teléfono: 615-5800

www.minedu.gob.pe

medicion@minedu.gob.pe

Impreso por: ENOTRIA S.A.

Se permite la copia o la transmisión de partes o de toda esta obra sin requerir permiso previo; basta con citar la fuente.

Impreso en el Perú.

